Fig. 1. Området ved Mossø og Klostermølle set fra luften, fra vest. Jan Kofod Winther fot. 1992. - *The lake Mossø and the Klostermølle area seen from the air.*

VOER †KLOSTERKIRKE

VOERLADEGÅRD SOGN

Klosteret, der var et af de ældste i stiftet, var grundlagt ved midten af 1100rne,[1] og omstændighederne taler for, at Århusbispen var blandt dets første donatorer.[2] Det husede et samfund af munke, der fulgte Benedikts ordensregler.[3] Dets navn skrives i middelalderen forskelligt, dels som følge af lokal udtale af stednavnet Vo(e)r, dels ved vekselvirkning med institutionens latinske betegnelse oratorium[4] (jfr. klosterkonventets segl,[5] fig. 3).

Benediktinernes organisation var af en løsere art end den, der holdt sammen på de fleste yngre ordener, f.eks. cistercienserne (jfr. s. 3777). Hvert kloster tog vare på egne sager, og i tidens løb måtte der derfor indsnige sig dels forskelligheder klostrene imellem, dels kunne det komme til at knibe med efterlevelsen af Benedikts forskrifter. Klosteret Cluny i Burgund, der stod for en tidlig reformbevægelse, var længe en slags åndelig leder for en række af ordenens stiftelser, men jævnligt blev der behov for stramninger og reformer. En sådan (Bursfelderkongregationen) organiseredes i Nedresaksen i 1440rne med udgangspunkt i klosteret Bursfeld ved Gøttingen. Efter et tilløb i 1460erne[6] opnåede Voer kloster, der »ikke i mands minde havde haft kontakt med Cluny«, i 1480erne, med bl.a. Århusbispens bistand, pavens tilladelse til at tilmelde sig den tyske sammenslutning.[7] Her lagde man bl.a. vægt på årlige generalkapitler, hvor klosterforstanderne skulle give møde. Kun få gange efter 1489 deltog abbeden i Voer i disse forsamlinger, før reformationsrøret satte en stopper for internationale forbindelser.[8]

I stedet søgte klosteret 1532[9] at sikre sig i de urolige tider ved at lægge »gods, ejendom og tjenere« under beskyttelse af biskoppen i Århus, Ove Bille. Reelt fik ordningen ingen betydning, al den stund landets katolske bisper blev fængslet 1536 ved reformationens gennemførelse. Abbeden i Voer måtte påtage sig at »prædike det hellige evangelium og Guds ord«, ligesom han måtte lade hvem af klosterets 20 munke, der ønskede det, blive løst fra klosterløftet.[10]

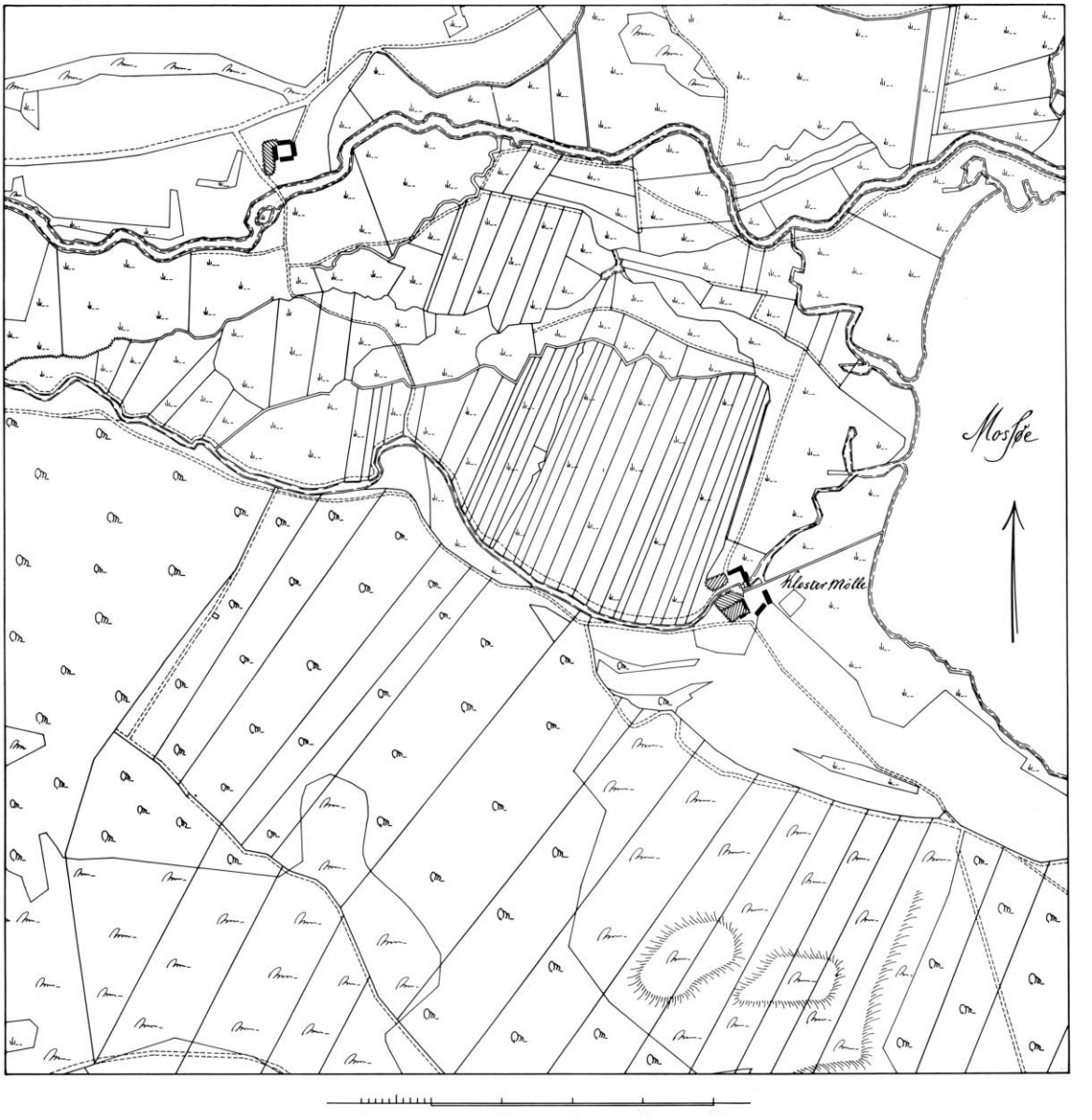

Fig. 2. Området ved Klostermølle 1:10.000. Kortet, der er udført af Jørgen Wichmann 1992, er en sammentegning af dele af to ejerlavg: Vissingkloster og Pinds Mølle (1817, A. Terkelsen Hauberg) og Voerladegård (T. Ø. Hillerup, prøvet 1817. Rettelser til 1856). - *Map of the area around the demolished Benedictine monastery of Voer, the locaton of which is marked »Kloster Mølle«.*

Ved en kritisk abbedvakance 1538[11] indsattes Århusbispens official Mourits Mortensen som forstander, og 1542 blev optaget to nye klosterpensionærer. Men samme år fik en vis Mikkel Grup eller Grop følgebrev på klosteret, som han overtog i pant efter Mortensens død 1544.[12] Pantsættelsen nævnes 1544 og 1547,[13] men 1552[14] var klosteret sekulariseret og som selvstændigt administrationsområde lagt under lensmanden på Skanderborg. Samme år overflyttedes en munk (den sidste?) til Øm (jfr. s. 3780).

Som kgl. ladegård, der 1542[15] var forbedret med nye avlsbygninger, og hvis mølledrift spillede en væsentlig rolle, må kongen og lensmanden have haft adskillige overvejelser om, hvad der skulle besluttes

vedrørende det egentlige klosterkompleks, navnlig i betragtning af at der på egnen var adskillige, lignende anlæg. Ved sin ærværdige alder måtte Voer kloster have en vis forrang, men andre omstændigheder, såsom bygningernes tilstand og indretning har selvsagt influeret. Desuden var beliggenheden set fra Skanderborg nok lovlig afsides.

Ved udarbejdelsen af det såkaldte klemmebrev 1555, samme år som Hans Due (jfr. gravsten nr. 1 i Sønder Vissing, ovenfor s. 3834) var udnævnt til foged på gården,[16] var det åbenbart tanken at bevare klosterkirken og til gengæld nedlægge kirkerne i Sønder Vissing (s. 3809) og Voerladegård (s. 3847). Beboerne i de to landsbyer har næppe været begejstret for denne plan, og den blev da heller ikke virkeliggjort.

1554[17] havde Christian III beordret sin prædikant Henrik von Bruchofen til Voer for i kirkens kor og sakristi at udtage de »duelige« bøger af klosterets bogsamling og sende dem til universitetsbiblioteket i København.[18]

Endnu 1560 var klosterkirken intakt, men ved denne tid må dødsdommen være fældet, ligesom i Øm (s. 3780). Kongen lod fjerne to altertavler[19] (jfr. nedenfor), og nedrivningen af bygningen må være påbegyndt umiddelbart efter. 1578[20] nævnes klosteret første gang som ødelagt.

I lange tider tjente bygningerne som materialedepot; således førtes der 1624 mursten til Voerladegård kirke (s. 3849), og en salgsannonce 1783 fremhæver blandt stedets herligheder, at der »tæt ved møllen endnu kan opgraves en del mursten i grunden af det dér forhen stående gamle kloster«.[21]

Fig. 3. Klosterets segl med omskriften: Sigillum conventi in monasterio oratorio, 1:1, tegnet af Th. Bergh. Efter H. Petersen: Danske geistlige Sigiller fra Middelalderen. - *The seal of Voer Abbey.*

1569[22] fik Peder Tysk overdraget Ore kloster mølle; siden og frem til vore dage benævnes lokaliteten (Voer) Kloster Mølle. Den var kgl. ejendom indtil den ved ophævelsen af Skanderborg rytterdistrikt 1767 kom på private hænder. Her forblev den indtil 1975, da den generhvervedes af staten (miljøministeriet); ved deklarationer af 1985 og 1987 blev området fredet, bl.a. under henvisning til klostertomten, stedets landskabelige og biologiske værdi, ligesom de eksisterende bygningers arkitektoniske og industrihistoriske interesse kunne fremhæves.[23]

Om klosteret i middelalderen i øvrigt vides kun lidt. Medlemmer af den jyske adel var blandt dets velgørere,[24] men der kendes kun to testamentariske *gaver,* hvoraf den ældste (1268, fru Gro, Esbern Vagnsens enke) endda er usikker.[25] Christian I.s hofmester, Erik Ottosen Rosenkrantz til Bjørnholm (nuværende Høgholm) på Djursland, havde sammen med dronning Dorothea befordret klosterets optagelse i Bursfelderkongregationen, og på hans dødsdag holdtes messe for ham i kirken.[26]

Før reformationen var klosteret et af landets mellemstore med et betydeligt jordtilliggende,[27] hvori indgik de af Vissing klosters besiddelser, der i 1480erne endelig var blevet tilkendt Voer (jfr. s. 3844). I den korrespondance, der knytter sig til forhandlingerne om nonneklosterets gods, anføres, at Voer kloster tre gange havde været hærget af ildsvåde.

BELIGGENHED

Klosterbygningerne har været placeret på det terræn, der på nordsiden af det skovrige højland Nørreås skråner ned mod det brede engdrag Klosterkær, hvor igennem Gudenå flyder ud i Mossø. På den sidste strækning før søen deler åen sig i flere arme, og her har man i århundredernes løb foretaget ændringer og omlægninger med henblik på at regulere vandstrømmen. Knap halvanden kilometer fra mundingen (og godt en halv kilometer nord for Vissing †kloster (s. 3843, jfr. s. 3845, fig. 3)), dvs. på det sted (Indervad ved Kollens tå), hvor Døde å grener fra den strøm, der i dag opleves som hovedløbet (Klosterkanalen[28] eller Tvungen å), er der 1929,[29] 1954 og 1992 konstateret bl.a. et »riværk« af planker på nedrammede egepæle. Foruden denne trævæg, der dendrokronologisk er dateret til midten af 1200rne, er iagttaget senere opdæmninger og jordarbejder. Der kan ikke være

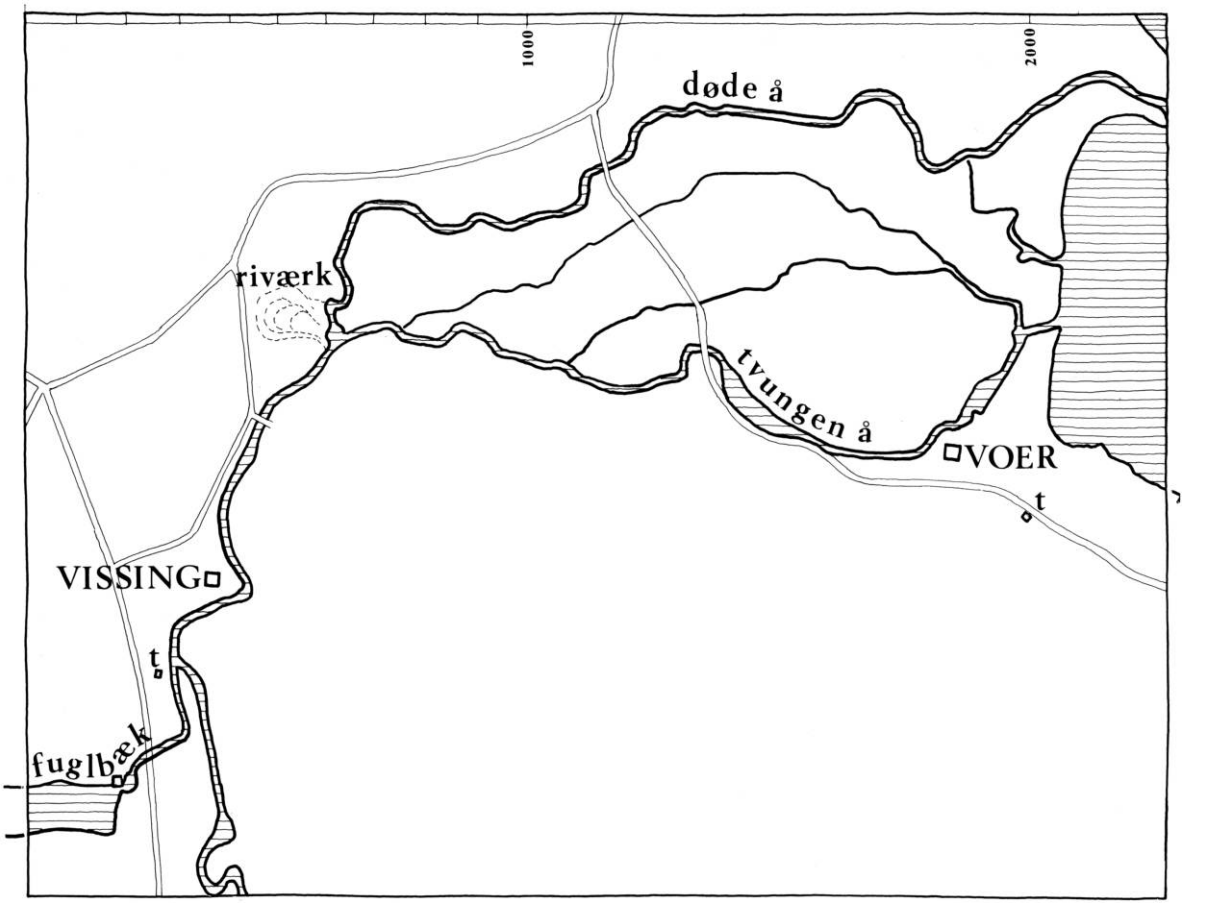

Fig. 4. Området ved Gudenåens udløb i Mossø 1:15.000 tegnet af KdeFL 1992. Beliggenheden af Vissing og Voer †Klostre fremgår umiddelbart. Med t er angivet de to klostres teglovne. - *Sites of two Benedictine houses: the convent in Vissing (p. 3843), and the monastery in Voer. Of the numerous Benedictine houses on the river Gudenå the latter was probably the oldest. It seems to have been founded in the mid 12th century, and in the 1480s it became member of the Bursfelder Congregation. Upon the Reformation in 1536 it was seized by the Crown. The institution was given up in the 1550s and its buildings were demolished shortly afterwards.*

tvivl om, at de første munke i Voer har bestemt klosterets placering under indtryk af stedets fremragende mulighed for udnyttelse af åens vandkraft. Tillige har strømmen og søen budt på optimale fiskepladser.[30]

På landsplan opviser området ved Gudenåens løb gennem Silkeborgegnen vor største koncentration af klostre, og af de mange ordenshuse her har Voer uden tvivl været det ældste.

Under alle omstændigheder er beliggenheden ekstraordinær: Det landskabelige panorama, der omgiver klostertomten, er enestående. Mod nord breder sig i forgrunden Mossø og de flade arealer, der gennemstrømmes af Gudenå og Salten å. På søens modsatte side må man i sin tid have haft Øm kloster for øje (jfr. s. 3781), og på de skovklædte bakker længst borte knejser Rye kirkes tårn (s. 3731). Pontoppidan[31] skriver: »en deilig Prospect af Skov, Vand og Eng«.

BYGNING

Beliggenheden, der som nævnt svarer til den eksisterende Klostermølles, har altid været kendt, idet der op i forrige århundrede på stedet stod umiddelbart synlige bygningsrester. De omtales

lejlighedsvis, bl.a. af Pontoppidan,[31] Høyen og Schytte.[32] Sidstnævntes omtale af levn af kirken ligesom en avisnotits om det munkestensmurværk, man stødte på 1874[33] under opførelse af en staldlænge, bidrager dog knap til en nærmere forståelse af komplekset. Man får imidlertid indtrykket af, at der til anlægget har hørt en række udbygninger; en *teglovn* lokaliseres øst for Klostermølle.

Hidtil har der kun været iværksat et par meget begrænsede, nærmest orienterende udgravninger på stedet, første gang 1935 og senest 1983. Den første undersøgelse, der var foranlediget af vejarbejde, afslørede nogle mindre, murede bygninger, der var delvis gravet ind og ned i skrænten syd for Klostermølle og synes at have befundet sig uden for det egentlige klosterområdes hegn. I følge udgraveren har det drejet sig om senmiddelalderlige, i sin tid teglhængte udhuse, i hvis munkestensmurværk der indgik genanvendte formsten, bl.a. en ribbesten svarende til s. 3732, fig. 12, 1.

1983 blev der foretaget en sondering på Klostermøllens gårdsplads i nærheden af et område, hvor der 1979 ved etablering af et afløbsrør var iagttaget begravelser og murværk. Herved konstateredes bl.a. levn af tre parallelle, omkring en meter brede mure, der strakte sig i nord og syd og på en kampestenssyld havde været rejst af munkesten.

Tilsyneladende er man her stødt på (søndre del af) klosterkompleksets ca. 10 m brede østfløj, der har haft korsgang mod klostergården. Måske identificerede man den sydlige afslutning på den vestligste af murene, og bl.a. med støtte i lokaliseringen af de mange begravelser, man har kendskab til på stedet, formodede udgraverne, at kirken har udgjort anlæggets søndre fløj.

Det bemærkes, dels at møllegårdens nuværende hovedbygning og sidelænger er orienteret som klosterfløjene, dels at klosterfirkanten må antages at komme meget tæt på strømmen i (den nuværende) møllekanal.

En betragtelig mængde *løsfund*, der dels er opsamlede i årenes løb,[34] dels fremdraget ved udgravningen 1983, er for tiden deponeret i NM[35] (inv. nr. D 1576-86/1983 og 975-1152/1984). Fra

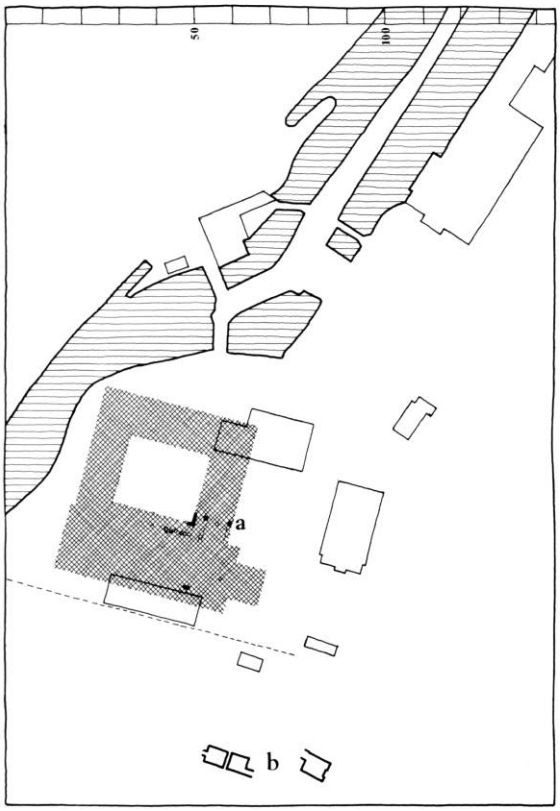

Fig. 5. Området ved Klostermølle 1:2.000 tegnet af KdeFL 1992. Med krydsskravering er angivet Voer klosters placering og mulige størrelse og udformning. a. Murværk konstateret 1983. b. Økonomihuse udgravet 1935. - *The area where the destroyed Benedictine monastery of Voer was situated and an indication of its possible size.*

samlingen skal peges på en **ribbesten* som den ovennævnte samt et par af de mange fragmenter af **glasmaleri* (fig. 7).

Under sit besøg 1877 aftegnede Zeuthen en *†stavvcerkssten* (fig. 8). Et fragment af en *teglflise (anvendt i forbindelse med hypokaust (gulvvarmesystem) ?) med dekoration i relief (fig. 6), der sandsynligvis stammer fra en af klosterfløjene, findes i NM (inv. nr. D 177/1964).

INVENTAR

Klosterkirkens inventar er kun sparsomt belyst i arkivalierne, og ingen genstande er tilsyneladende bevaret.

Af de formodentlig mange *taltre*[36] er blot højalteret nævnt 1404;[37] eksistensen af flere altre fremgår indirekte af de nedenfor omtalte †altertavler og †alterkalke.

† *Altertavler.* 1) 1560[19] gav kongen »en af de tavler, som stander neder i kirken i Orekloster« til lensmanden på Silkeborg Erik Axelsen Rosenkrantz (til Landting) til hans sognekirke, dvs. Ejsing kirke i Ringkøbing amt. Den ovennævnte klosterfoged Hans Due fik besked på at levere en af kirkens tavler, »dog ikke af de skønneste«.

2) Ligeledes 1560[19] og kort efter den ovenfor omtalte beslutning gav kongen Eskil Gøye befaling om at sende »den tavle, han lod udtage af Ore kloster .. velforvaret« til »Drotningborg« til kongens moder. Slotskirken til Dronningborg, det tidligere Gråbrødrekloster i Randers, der af Christian III var ombygget til brug for hans dronning Dorothea og derfor benævnt Dronningborg, fik herved antagelig en altertavle, som både dronningen og hendes søn, den protestantiske Frederik II, kunne godkende.

†*Altersølv.* Kirkens formodentlig rige bestand af altersølv[38] må allerede i årene før reformationen have været stærkt reduceret, ikke mindst på grund af kronens beskatninger. 1522[39] klagede abbeden således over Christian II. s skatter, der havde nødsaget ham til at betale med otte af klosterets *alterkalke.*

†*Løsfund.* I klosterruinen er før 1877 fundet en †*lerflise* med en Korsfæstelsesfremstilling (fig. 9) der nævnte år blev tegnet af Chr. O. Zeuthen. Flisen, der var af rødt ler og målte ca. 20,5 x ca. 12,5 cm, havde inden for en kantindramning et enkelt relief, antagelig fra o. 1500. Både Kristus, med kort lændeklæde, og de to sidefigurer Maria og Johannes havde store glorieskiver. På tidspunktet for tegningens udførelse fandtes flisen hos fabrikant H. Holst i Klostermøllen.

KILDER OG HENVISNINGER

NM2: Indberetninger ved C. M. Smidt 1932 (undersøgelse af ålegård 1930 (Vosgård)), E. Haugsted 1935 (bygning), C.Christensen 1935 (bygning).

Notebøger. NM2: N. L. Høyen IX, 1830, s. 4 (bygning) H. Petersen XIX, [1877], s. 72-73 (skitse).

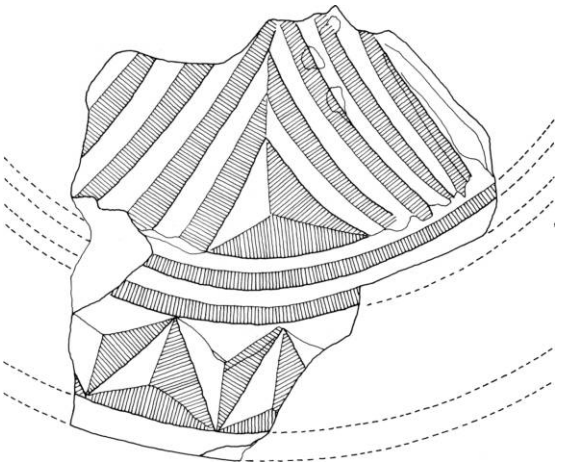

Fig. 6. Brudstykke af *teglflise i NM, 2:3 (s. 3878), tegnet af KdeFL. - *Fragment of floor *tile.*

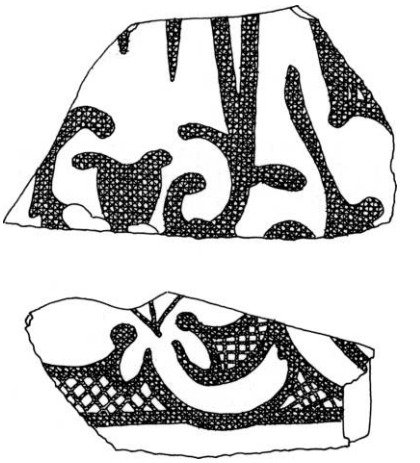

Fig. 7. Brudstykker af *glas med rødbrun bemaling, i NM, 2:3 (s. 3878), tegnet af Birgit Als Hansen. - *Fragments of stained *glass.*

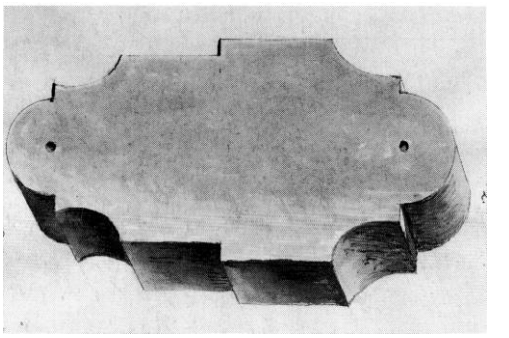

Fig. 8. †Stavværkssten af tegl, 1:4, tegnet 1877 af Chr. O. Zeuthen (s. 3878). - †*Brick tracery.*

Tegninger og opmålinger. NM2: Laveret tegning af forskellige genstande, bl.a. stavværkssten og lerflise, ved C.O.Zeuthen 1877. Planer af udhuse, formsten o.a. ved C.Christensen 1935. Oversigtsplaner med søgegrøfter m.v. ved M. Aaman Sørensen o.a. 1983.

Litteratur: F. Kerff: Vor Kloster. ÅrbÅrhSt. XII, 1919, s. 49-55. P. Rasmussen: Herreklostrene, navnlig ØJyHjemst. XIX, 1954, s. 120-28 og XX, 1955, s. 42-48. V.Lorenzen: De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie, 1933, særligt s. 124-25. C.Asschenfeldt Birkebæk: Vedr. Riværket, bl.a. artikler i lokale aviser, særlig Horsens Folkeblad 21. juni 1954, og Mossø-klostrenes omstridte fiskegårde ved Vosgård, ÅrbÅrhSt. LVI, 1963, s. 41-58, J. Ingvordsen: Asgarth og broder Martins kanal, i ÅrbÅrhSt. 75, 1990, s. 45-79.

Siden statens overtagelse af Klostermølle 1978 er udsendt eller udarbejdet en serie redegørelser. Vedr. kulturhistoriske spørgsmål er særligt værdifuld: C.Thue Jensen: Kloster Mølle. Manuskript 1978. Desuden kan anføres M. Theodorsen: Klostermølle. Fredningsplanudvalget for Vejle amt 1978; J. Å. Øland: Kloster Møller - en industri ved Mossø. Den selvejende institution »Klostermølle«, u.å.; H.N. Garner: Oratorium. Miljøministeriets Udvalg for Kloster Mølle, 1984; J. T. Møller: Klostermølle og Gudenåen. Geoskrifter XXI, Århus universitet 1984. Senest C.Jørgensen: Fredede fabrikker opført efter 1840, i Fabrik og Bolig nr. 1, 1992. Klostermølle s. 54-55.

Fredningsdeklarationer i henhold til Naturfredningslovens § 48 af 20. aug. 1985 (klosterområdet) og 9. nov. 1987 (kanalen).

Redaktion 1992 ved Lars Bisgaard og Kjeld de Fine Licht samt Vibeke Michelsen (inventar).

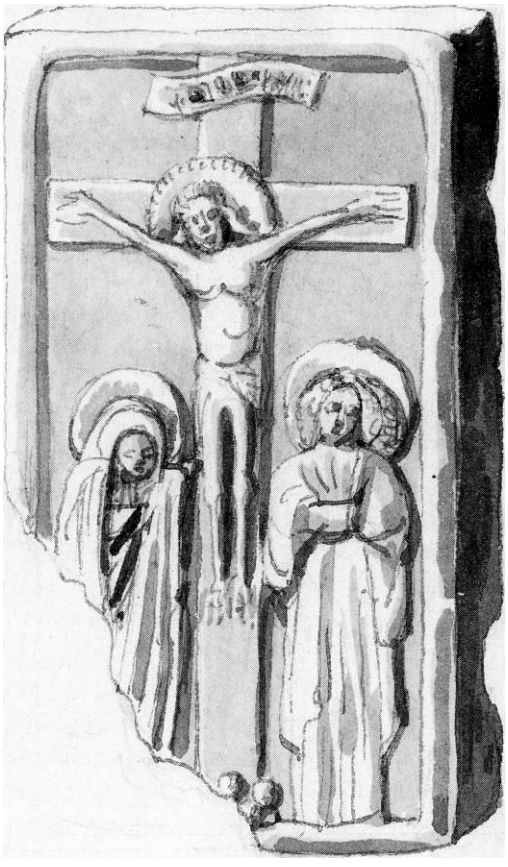

Fig. 9. †Lerflise med Korsfæstelsesfremstilling, tegnet 1877 af Chr. O. Zeuthen (s. 3879). - †*Earthenware tile with Crucifixion scene.*

[1] I Øm klosters krønike (jfr. s. 3778) bruges udtrykket Gammel Voer. Den første omtale af klosteret er fra 1183, da en abbed var medvider på Knud VI.s gave til benediktinerklosteret i Odense, DaRigBr. 1. rk. III, 111. ActaPont. nr. 3017 (1486) meddeler, at klosteret blev grundlagt på den tid, da Eskil var ærkebisp i Lund (1137-77), og (en anden) Eskil var biskop 1 Århus (han nævnes 1158 og døde 1165).

[2] Jfr. Vissing †klosterkirke, ovenfor s. 3843.

[3] Det fremgår flere steder, første gang ActaPont. nr. 5884-86 (1454), at Voer var et benediktinerkloster.

[4] Jfr. KirkehistSaml. 3. rk. I, 1874-77, 546-48, DaStedn. s. 136-37 og ovenfor s. 3868 (†klokke i Voerladegård kirke).

[5] H. Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, 1886, nr. 792.

[6] W. Christensen: Et Bidrag til dansk Klosterhistorie i Christiern I. s Tid. KirkehistSaml. 4. rk. V, 1897-99, 84-125.

[7] ActaPont. nr. 3017 og 3018.

[8] T. Dahlerup: Bursfelderkongregationen og Danmark. KirkehistSaml. 7. rk. V, 1963-65, 63-77.

[9] Frederik I.s Registranter, s. 333. Nogle år før havde dominikanerklosteret i stiftsstaden forsøgt en lignende ordning, jfr. ovenfor s. 1004.

[10] DaMag. 3. rk. VI, 66-68; KirkehistSaml. 3. rk. II, 1877-80, 565-66.

[11] DaKancReg. s. 64.

[12] Samme s. 231, 232 og 273. Om biskoppen efter sin fængsling har kunnet tale Mouritz Mortensens sag er usikkert; ang. hans dødstidspunkt, jfr. KirkehistSaml. 2. rk. V, 741.

[13] DaKancReg. s. 273 og 372.

[14] KancBrevb. 14. august-7. sept., jfr. Herreklostrene, ØJyHjemst. XIX, 1954, 23.

[15] DaKancReg. s. 259.

[16] KancBrevb. 1.okt.

[17] Samme. 19. juni.

[18] Jfr. H.Ilsøe, i Københavns Universitet 1479-1979, IV, 1980, s. 294-96.
[19] KancBrevb. 22.feb. og 5. april 1560.
[20] Samme 24. okt. 1573 var udfærdiget en fortegnelse over klosterets jordegods, og kongen havde stillet klosterets sognekirker frit med hensyn til valg af præst, KirkehistSaml. 3. rk. II, 1877-80, 163.
[21] ÅrbÅrhSt. LXV, 1974, s. 128 og ØJyHjemst. XVIII, 1953, s. 63.
[22] KancBrevb. 23. maj, jfr. alterstager, s. 3861.
[23] Alment Chr. Heilskov, i ÅrbÅrhSt. XXXVIII, 1945, 65-67, og adskillige af de i litteraturlisten ovenfor nævnte redegørelser.
[24] Herreklostrene, ØJyHjemst. XXI, 1956, s. 46. I følge Dahlerup (note 8), s. 69, var dekanen ved Ribe domkapitel 1485 optaget som pensionær i klosteret. Jfr. L. Rasmussen: Gaver til klostrene i middelalderen. KirkehistSaml. 1991, s. 32 og 34.
[25] DaRigBr. 2. rk. II, nr. 122-23 (1268) og 3. rk. IV, nr. 199 (1354).
[26] Dahlerup (note 8), s. 67-68.
[27] Herreklostrene, ØJyHjemst. XXI, 1956, s. 43. Et lignende billede fremgår af de senmiddelalderlige lister, hvori klosteret nævnes, Danske middelalderlige Regnskaber 1. rk. I, 1953, s.v.
[28] Bl.a. i fredningsdeklarationen 1987 benævnt Klostermølle kanal.
[29] C.M. Smidt i ÅrbÅrhSt. XXXVIII, 1945, s. 1.
[30] På strækningen fra Mossø til Gudensø, hvor Gudenå modtager tilløb af Salten å (Sulebæk å) og benævnes Vosgård eller Sønder å, har C. M. Smidt 1930 undersøgt det bemærkelsesværdige fiskebrug ved Vosgård. Som påvist af C. Asschenfeldt-Birkebæk 1963 tilhørte stedet Vissing †kloster og gik derfra over til Voer, mens Ømmunkene tilkæmpede sig et mindre afsnit på deres side af strømmen.
[31] DaAtlas, s. 239-41.
[32] J. C. Schytte: Skanderborg Amt beskrevet efter Opfordring af Det kgl. Landhuusholdnings-Selskab, 1843, s. 133.
[33] Berlingske Tidende 12. aug. omtaler temmelig velkonserveret murværk og nævner noget, man antog for et tårn. Uheldigvis er beskrivelsen dog alt for upræcis til at give et brugbart billede.
[34] Thue Jensen, s. 59, nævner et søjlekapitæl, som det imidlertid ikke er lykkedes at genfinde.
[35] Navnlig stykker af tagsten er rigt repræsenteret.
[36] Størrelsen af klosterets godsmængde indicerer, at der har været mange alterstiftelser af private.
[37] Repert. 1 rk. III, 1906, nr. 4646.
[38] Det kan bemærkes, at klosteret havde egen guldsmed, »Hans guldsmed af Ore kloster«; Repert. 2. rk. II, 1929, nr. 3839, 4. maj 1476.
[39] Jfr. KirkehistSaml. 3 rk. II, 1877-80, s. 565f.